

La postguerra al Berguedà: control social i vigilància militar

La vida quotidiana a les comarques properes a la frontera durant la immediata postguerra tingué una duresa especial, sotmesa a un rigorós control i patint els excessos dels vencedors. Aquesta política l'exerciran tant les forces policíiques com l'exèrcit i respondrà a fins repressius, defensius i d'ordre públic. La vessant repressiva perseguia a tots aquells contraris al franquisme, la defensiva s'encarregà de fer front a una possible intervenció estrangera i la d'ordre públic es concretà en una estricta vigilància de la població amb finalitat dissuasòria ( ).

Tot estat, per principis lògics de la política de defensa, manté una destacada atenció a la seguretat de les zones frontereres. El règim de Franco decretà la impermeabilització de la frontera nord per tal de controlar a la dissidència, impeding la fugida d'aquells que pretenien escapar per temor a la repressió i, a la vegada, detenir als que havien abandonat Espanya i que, progressivament, retornaven al país. Un segon element de preocupació fou l'amenaça d'una intervenció estrangera.

Tot i mantenir una posició de no bel·ligerància en la Segona Guerra Mundial, Espanya incrementarà, encara més, el control de la frontera doncs contemplava amb evident preocupació l'evolució del conflicte. De fet, l'exèrcit de l'eix primer i l'aliat després arribaren a plantejar-se l'ocupació de la Península Ibèrica. A la pràctica, l'única repercussió directa de la guerra fou l'arribada de milers de ciutadans de països europeus que fugien dels nazis i de militars aliats que pretenien reincorporar-se al seu exèrcit. Finalment, cal destacar un darrer factor: les accions de la guerrilla

armada que des del 1944 realitzarà diverses accions, la més destacada de les quals fou l'intent d'invasió de la Val d'Aran a l'octubre d'aquell any.

A aquestes amenaces generades des de l'exterior, cal afegir-hi la necessitat d'arrelar el règim sorgit d'una guerra civil i acabar amb qualsevol temptativa de contestació. Per tal d'assegurar la pau interna es disposarà de diversos instruments: les forces d'ordre públic (Guàrdia Civil, Policia

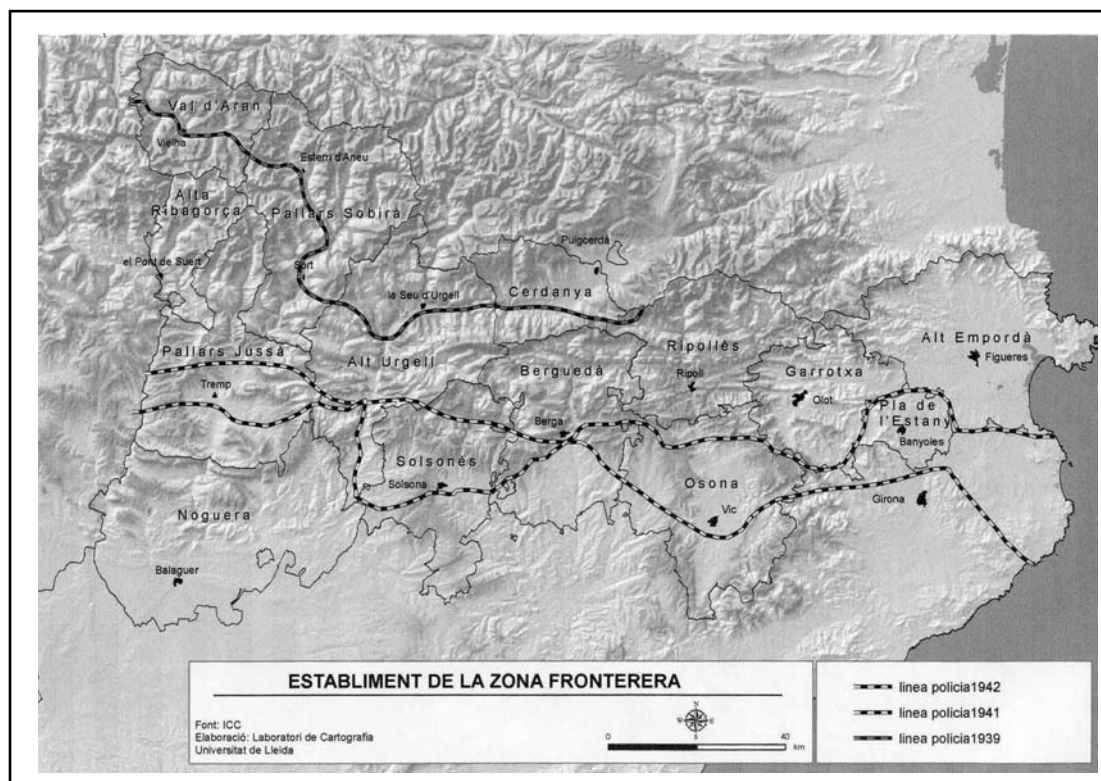
i exèrcit), el poder polític (Governador Civil i Juntes Gestores) i el poder judicial (tribunals ordinaris i especials). Tots ells s'encarregaren de mantenir, tant les autoritats civils com les militars, un comportament implacable durant aquells anys. El governador civil era el responsable de l'ordre públic, del nomenament dels alcaldes, i gaudia d'una gran capacitat sancionadora (establia les multes per viatjar sense salconduit, per delictes contra la moral i el règim...).

Per la seva part, l'alcalde gaudirà d'un escàs marge de maniobra restant supeditat, en moltes ocasions, a l'autoritat militar davant l'estat d'excepció que es vivia i que feia que els militars intervinguessin de manera habitual en els afers municipals. Això

si, els alcaldes s'implicaran en el control de la població facilitant l'actuació dels tribunals militars... La jurisdicció especial o militar exercirà una ingent tasca repressora entenent no només sobre delictes relacionats amb la defensa sinó que s'encarregarà de jutjar, mitjançant consells de guerra, sobre afers polítics i fins i tot sobre infraccions de la legislació econòmica (règim de tasses, acaparament de productes, estraperlo, mercat negre...).

A més, es crearen tribunals especials com el Tribunal de Responsabilitats Polítiques encarregat de sentenciar sobre conductes produïdes entre el 1934 i la fi de la Guerra Civil i que imposava sancions econòmiques. També cal destacar el paper de membres de FET y JONS que participaren

Zona fronterera. Evolució del territori inclòs a la zona fronterera decretada pel govern espanyol durant la postguerra.

Vista aèria de l'aquartermament que acollí al Batallón de Cazadores de Montaña Cataluña nº 4.

en el control de l'ordre públic en moments puntuals, els ex captius que s'integraran en els ajuntaments desenvolupant una tasca eminentment repressora denunciant a republicans o l'església que, molts cops, es convertirà en còmplice de la política repressiva endegant una gran tasca informadora.

El pes principal del control i la repressió restà en mans de les forces policíiques i de l'exèrcit. La Guàrdia Civil s'encarregava de la vigilància en l'àmbit rural i els seus agents patrullaven camins i passos de muntanya per la qual cosa s'establiren per tot el país en base a nombroses casernes. En èpoques d'especial conflictivitat es mobilitzà a la Policia Armada. Per exemple, durant la repressió del maquis es desplaçà als Pirineus un total de 34 companyies vingudes des d'Andalusia. L'exèrcit, per la seva part, desplegarà un nombrós contingent arreu del territori que farà que, recollint les conclusions del professor Josep Clara, caracteritzem el període posterior a la Guerra Civil com de postguerra militaritzada, és a dir guiada i tutelada pels militars.

Creació de la zona policíica de frontera

Fruit de la voluntat de practicar un control exhaustiu sobre la situació a la frontera i, amb aquesta finalitat, al setembre de 1939, es delimitarà un territori que passarà a denominar-se zona fronterera, amb l'objectiu de "llevar un control efectivo y directo sobre todas las personas u objetos (sic) que dirigiéndose hacia la frontera intenten pasarla". Per accedir-hi era necessària una autorització del Ministre de la Governació, de la Jefatura de Fronteras o del de-

legat de la mateixa a la província en qüestió.

La demarcació inclosa dins d'aquesta zona incloïa, a grans trets, els partits judicials colindants als Pirineus: Vielha, Sort, la Seu d'Urgell, Puigcerdà, Ripoll, Olot i Figueres. Gairebé un any després, coincidint amb un període en que l'exèrcit es feu càrrec de la vigilància del pas i el manteniment de l'ordre públic a la frontera es donarà autoritat als capitans generals perquè modifiquin el terreny inclòs a la zona fronterera. Al mes de setembre de 1941 s'amplia el territori delimitat anteriorment, "*vista la frecuente entrada clandestina en España, por la frontera franco-catalana, de personas indeseables, y a fin de evitarlo*", a una línia que partint de Palamós passa pel nord de Girona, el sud de Vic, puja fins a Berga i d'allí va a Sant Llorenç de Morunys, Coll de Nargó i Salàs de Pallars fins a la província d'Osca. Pocs mesos després, a l'abril de 1942, s'estendrà la zona, fins ara limitada als Pirineus catalans, a la resta de províncies frontereres (Osca, Navarra i Guipúscoa) sense que sofrís modificacions el territori català definit prèviament.

A principis de 1944 la zona havia sofert una retallada i estava delimitada als partits judicials amb jurisdicció territorial fins a la frontera. Una instrucció dictada pel Ministre de l'Exèrcit, el 17 de febrer de 1944, disposa que en el cas de produir-se desembarcaments aliats en territori francès, el Capità General de la 4ª Regió Militar torni a fer-se càrrec del control de la frontera pirenaica

"con jurisdicción sobre los agentes de Policía, fuerzas de la Guardia Civil, Policía Armada y demás que ejerzan funciones de vigilancia en la zona fronteriza". Al tenir lloc els primers desembarcaments, el General Moscardó assumeix els afers abans esmentats i jutjant insuficient la zona resol ampliar-la i que resti limitada al sud per la carretera que uneix Pont de Montanyana, Tremp, Coll de Nargó, Solsona, Berga, Borredà, Sant Quiriqui de Besora, la Farga i des d'allí fins a la costa a través del límit sud dels partits judicials de Puigcerdà, Olot i Figueres.

En essència, ens trobem davant un territori físic, anomenat zona fronterera, que en el decurs dels anys s'ampliarà o reduirà d'acord a les necessitats defensives del règim, més lligades als esdeveniments produïts a l'exterior, relatiu tant a la Segona Guerra Mundial com als moviments de l'oposició armada, que a una suposada amenaça interior.

Per circular per aquesta zona s'establirà l'obligatorietat de dur un salconduit especial de fronteres. En aquest document consta l'origen i la destinació del seu portador i viatjar sense el mateix era motiu per rebre una elevada multa que podia arribar a les 250 pessetes. Aquesta quantitat és especialment elevada per l'època i contrasta amb l'import de les sancions imposades fora de la frontera a aquells que no duïen el salconduit que també es requeria per viatjar per la resta del país i que es fixava entorn a les 100 pessetes. Aquesta constatació ens permet mantenir que la repressió fou molt més intensa a la frontera que a les comarques de l'interior.

A la vegada, s'exercitarà un control minuciós, a través de la Junta de Libertad Vigilada, sobre els presoners polítics que havien retornat als seus pobles en llibertat condicional a qui es prohibia accedir a salconduits la qual cosa, a la pràctica, els impossibilitava realitzar qualsevol desplaçament. A més, havien de presentar-se cada 15 dies davant la Guàrdia Civil que juntament amb l'alcalde i el capellà elaboraven periòdicament informes sobre la seva conducta. Qualsevol acció considerada com a contrària al règim podia fer que es revoqués la seva lliber-

tat. Tanmateix, s'aplicaren desterraments a aquells que havien destacat durant la Guerra Civil els quals foren forçats a viure en pobles de l'interior.

En moments puntuals, davant episodis d'especial conflictivitat, s'aplicarà una repressió més estricta portant a terme detencions, expulsions i desterraments. Aquestes sancions foren executades amb especial duresa durant el període d'amenaça del maquis quan s'elaboraran llistats de persones desafectes amb l'objectiu de ser corregides i així evitar la seva possible participació en activitats contràries al règim. A finals de setembre de 1944 comença a dictar-se tot un seguit de normativa repressiva que presenta com a tret particular el seu caràcter indiscriminat i la seva retroactivitat. Així, s'ordena la detenció d'aquells que a criteri de les forces policíiques poguessin considerar-se perillosos, els que havien fixat la seva residència a la zona fronterera a partir del mes d'agost i s'amenaça amb fortes sancions a la població perquè denunciés d'immediat la presència de la guerrilla. La voluntat de que els veïns de les comarques frontereres alertessin de qualsevol moviment estrany o de l'estada al seu poble de persones no autòctones es convertí en una veritable obsessió. L'objectiu era doble, per una banda atemorir-los amb les fortes sancions que s'anunciaven i per una altra augmentar, si més no, la exhaustiva vigilància que portaven a terme les forces policíiques.

La presència militar: l'ocupació permanent dels Pirineus

Si hi ha un element característic de la postguerra tant als Pirineus en particular com a Espanya en general, aquest és la omnipresència militar i la influència de l'exèrcit en la vida pública. De fet, en acabar la Guerra Civil no es procedeix a dissoldre totes les unitats la qual cosa permeté mantenir uns contingents força nombrosos. A part, al novembre de 1942, coincidint amb el desembarcament aliat al nord d'Àfrica, s'incorporaren quatre llesves i els militars de complement que no s'havien fet professionals i que no seran desmobilitzats fins l'any 1945. Aquest fort increment dels efectius possibilità un desdoblament de les unitats i que l'àrea de

cobertura d'aquestes fos força extensa.

Els militars desenvoluparen tot tipus d'activitats. Des de les estrictament relacionades amb la seva formació (exercicis, maniobres...), a la reconstrucció de vies de comunicació, el control de l'ordre públic, i dels batallons de treballadors i colònies penitenciàries on presoners republicans redimien condemna treballant en diverses obres públiques. A més, també prendran part en la vida política. A la província de Barcelona el governador civil tingué origen militar durant el 60% dels anys de franquisme.

El desplegament de l'exèrcit fou més intens en els territoris sotmesos a vigilància especial. Una de les casernes militars s'instal·là a la ciutat de Berga, concretament a la partida coneguda com "Pla de l'Alemanys". Un decret del 24 de juny de 1939 establia la reorganització de l'exèrcit espanyol creant quatre agrupacions de muntanya integrades, cadascuna d'elles, per tres batallons. Enquadrada dins de la Divisió n° 43 amb seu a Lleida, la primera agrupació de muntanya, desplegava els seus batallons a la Seu d'Urgell, Puigcerdà i Berga.

Un any després, a l'abril de 1940, es produeix una reestructuració que comporta la conversió del batalló de Berga en el Regimiento de Infanteria n° 64. L'agost de 1943 s'endega una nova reforma i la divisió adopta la denominació de Divisió de Montaña n° 42. A Berga s'instal·la la plana major de la segona agrupació d'infanteria de muntanya de la divisió i l'infanteria divisionària de la mateixa. Els tres batallons de l'antic regiment d'infanteria passen a ser de caçadors de muntanya establint-se a Berga (Batallón de Cazadores de Montaña Cataluña n° 4), Manresa (Batallón de Cazadores de Montaña Barcelona n° 5) i Puigcerdà (Batallón de Cazadores de Montaña Alba de Tormes n° 6). El batalló Catalunya es manté a Berga integrat a la Divisió de Montaña Urgel n° 4, nom que adoptarà la divisió l'any 1965, fins l'any 1993 quan la caserna fou tancada i les seves unitats traslladades a Sant Climent Sescebes.

Aquest batalló, a l'igual que la resta d'unitats pertanyents a la divisió, prengué part activa en la vigilància fronterera i en la re-

pressió del maquis a la Val d'Aran. Durant el mes de setembre de 1944 es desplegà pel Berguedà i Solsonès prenent part en reconeixements i emboscades. El dia 19 d'octubre, la 204 divisió de guerrillers entra a la Val d'Aran mentre, simultàniament, altres brigades ho fan pel Pallars i la Cerdanya. Amb rapidesa arriben a les portes de la capital, Vielha. L'operació acabà amb un estrepitós fracàs al no aconseguir els seus grans objectius, conquerir Vielha i passar el port de la Bonai-gua a l'igual que tampoc foren reeixides les operacions a les valls

adjacents.

Els serveis d'informació de l'exèrcit espanyol eren coneixedors d'aquesta acció i ja s'havien destinat forces al territori. Set dies abans, el 12 d'octubre, tota la guarnició de Berga és traslladada a la Pobla de Segur on arriben tres dies després. A l'iniciar-se les hostilitats a la Val el batalló és desplaçat fins el Pont de Suert amb la missió de penetrar a l'Aran pel túnel de Vielha, aleshores en construcció, a la fi de tallar l'avanç guerriller i enllaçar amb les forces que la defensaven. Després d'intensos combats, obligaren als maquis a retirar-se i el dia 30 reconqueriren Bossòst arribant a la frontera de Pont de Rei amb la qual cosa havien alliberat la totalitat de territori aranès. Des d'aleshores aquestes forces tingueren una gran mobilitat combinant fins pràcticament els anys

"Salvoconducto" expedit l'abril de 1950 autoritzant a Filomena Solà Traver, de Puig-reig, a fer un viatge a la Pobla de Lillet, amb validesa d'un mes.

cinquanta períodes d'estada a la Val d'Aran amb altres en que s'aquarteraven en poblacions properes als Pirineus o, fins i tot, retornaven a Berga.

La marxa d'aquestes unitats a combatre els maquis no significà que el Berguedà restés sense militars. A Berga s'instal·larà la Divisió n° 142, formada a partir del desdoblament de la divisió mare, que a la vegada desplegava les seves dotacions a la Pobla de Lillet, La Molina, Planoles, Castellar de n'Hug, Guardiola de Berguedà, Bagà i les mines de Fígols.

Valoració final. Conclusions

Durant la immediata postguerra els Pirineus es veuran sotmesos a un rigorós control per part de les forces policiaques i l'exèrcit que a més de reprimir als partidaris de la República, exercien una estricta vigilància conscients que la seva proximitat a la frontera podria esdevenir clau perquè s'hi desenvolupés accions en contra del règim franquista de qui, no cal oblidar, que havia sorgit d'una guerra civil i, per tant, estava en fase d'assentament i consolidació.

A la pràctica, afers de la transcendència de la lluita contra el maquis o la proximitat dels escenaris de la Segona Guerra Mundial contribuiran al manteniment d'aquest estat d'excepció i que per temor a qualsevol incident que pogués venir del nord, s'accentués durant molts anys la pressió sobre les persones que hi residien. L'exèrcit fou, junt amb la Guàrdia Civil, l'instrument escollit per desenvolupar sobre el terreny la política repressiva convertint al període immediatament posterior a l'acabament de la Guerra Civil en una postguerra militaritzada.

Per part dels pirinencs es produí una escassa contestació a aquest comportament. La brutal repressió aplicada en aquests anys, les constants amenaces perquè no es denunciés l'extralimitat comportant de les forces policiaques i les sancions exemplificatives rebudes pels que gosaven fer-ho, foren elements suficients perquè la població dels Pirineus esdevingués una societat atemorida i desmobilitzada.

Josep Calvet
historiador